

Moderna između očuvanja i preobrazbe: bilance i perspektive

Lozzi Barković, Julija

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007, 349 - 362**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:505273>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Moderna između očuvanja i preobrazbe: bilance i perspektive

U prosincu 2005. godine u Trstu i Raši organiziran je povodom desetogodišnjice utemeljenja DoCoMoMo-a¹ Italija, a u suradnji s njegovom regionalnom podružnicom Friuli Venezia Giulia, koja je tom prilikom i osnovana, te tršćanskim Arhitektonskim fakultetom, međunarodni kongres pod nazivom »Moderna između očuvanja i preobrazbe« (*Il Moderno tra conservazione e trasformazione: bilanci e prospettive*), koji je za svoj cilj postavio analizu »stanja umjetnosti« predstavljajući najnovijih postignuća na području dokumentacije, valorizacije i prenamjene ili vraćanja u izvornu funkciju moderne arhitekture 20. stoljeća. Kongres je bio strukturiran oko prezentacije različitih »slučajeva-studija«, što je shvaćeno kao prilika za konfrontiranje, ali i međusobno oplemenjivanje, budući da su u njegovu organizaciju i rad bile uključene i analogne hrvatske i slovenske sekcije.

Na Arhitektonskom fakultetu u Trstu pokrenut je početkom 1998. godine sveobuhvatni istraživački program na temu moderne arhitekture, čije su polazišne pretpostavke bile neistraženost građevinskih tehnika usvojenih u povijesnom razdoblju između dva rata, zatim nedostatak posebnih studija o formalnim jezicima unutar moderne kao i nedovoljno istražene građevinske metode koje su se u međuratno doba afirmirale i proširile na lokalnom području. Unatoč učinjenim koracima i pozitivnim pomacima na tome planu, neosporno je da je upravo moderna arhitektura i dalje najviše podložna oštećenjima i ubrzanom procesu propadanja, a u krajnjim slučajevima čak i rušenju. Invazivne promjene, značajne modifikacije dijelova ili čitavih zgrada i četvrti, neprikladne preinake zajedno s prirodnim zastarijevanjem materijala te građevnih i strukturnih elemenata čine neke od tema koje se kao problem provlače u recentno provedenim istraživanjima, ali i u okviru tema dosadašnjih kongresa organiziranih od talijanskog DoCoMoMo-a, koji su bili posvećeni dokumentaciji, valorizaciji i očuvanju moderne arhitektonske baštine (Rim, Torino)².

Talijanska nacionalna podružnica DoCoMoMo-a od svoga je osnutka za prioritete u radu odredila informiranje i razmjenu iskustava s drugim zemljama kako bi cjelokupna znanstvena zajednica objedinjenim snagama te sveobuhvatnijim spoznajama mogla više utjecati na politiku zaštite objekata i mjesta koja pripadaju modernom pokretu. U tom smislu nastoji djelovati i novoosnovana regionalna podruž-

nica Friuli Venezia Giulia, proizašla iz suradnje stručnjaka različitog profila (arhitekata, povjesničara umjetnosti i konzervatora), ali srodnih interesa. Samo zajedničkim naporom moći će se dosegnuti ciljevi međunarodne organizacije DoCoMoMo-a i definirati primjerena akcija senzibilizacije šire javnosti za zaštitu i uočavanje značenja nasljeđa moderne arhitekture, kako bi i recentna graditeljska produkcija bila uključena među one koje treba vrednovati i sačuvati³.

U kontekstu navedene potrebe za informiranjem o stupnju istraženosti i valorizacije međuratne arhitekture traženjem analogija između primjera koji su geografski udaljeni, ali koji se mogu referirati na zajednički povijesni i kulturni kontekst, na kongresu je bio predstavljen fond međuratnog graditeljstva Rijeke i Sušaka s naglaskom na dva vrhunska arhitektonska ostvarenja s obje strane granice kao i na prikazu građevinskih metoda i materijala primjenjivanih u to doba u Hrvatskom primorju, budući da takvih istraživanja, a koja su dragocjena u praktičnom smislu konzervacije i restauracije moderne arhitekture, još uvijek nedostaje⁴.

Međuratna arhitektura Rijeke i Sušaka: istraživanje, komparacija

Povijesna i politička događanja tijekom međuratnog razdoblja dijelila su i spajala sudbine Riječana pod okriljem raznih država i političkih interesa. Rimskim sporazumom 1924. godine grad je podijeljen na dio zapadno od rijeke Rječine, koji je anektiran Italiji, i na Sušak, pripojen Kraljevini Jugoslaviji. Granica je prolazila kroz grad i razdvojila ga na dva dijela koja se razvijaju logikom samostalnih urbanih cjelina⁵.

Dio Rijeke pod Italijom bilježi stagnaciju broja stanovnika (oko 50 000) usprkos subvencijama iz Rima i naseljavanjima Talijana. Činjenica da se grad nalazio na granici sa susjednom državom nije jamčila sigurnost za veća ulaganja te je građevna djelatnost poticana javnim radovima. Formiran je Tehnički ured koji u suradnji s riječkim kotarom realizira javne i komunalne objekte. Aktivan je, nadalje, Savez fašista u izgradnji područnih okupljališta, zatim Kvarnerska provincija u izgradnji Domova za majke i djecu te sličnih socijalno-zdravstvenih ustanova. Kontinuitetu stambene izgradnje, posebno najamne, doprinose udruge za podizanje

ekonomičnih kuća te državna udruženja koja skrbe o odgovarajućem smještaju svojih uposlenika. U stilskom pogledu primjetan je kontinuitet tradicionalnog izraza usporedo s pojavom modernog stila, a takve osobine međuratnog graditeljstva primjetne su i u širim nacionalnim i europskim razmjerima. Neoklasicistički pravac *Nove tradicije* afirmira se u mnogim državama Europe pa tako i u Italiji, odnosno Rijeci, čiju arhitektonsku scenu karakterizira upravo spoj starog i novog. Tehnički ured pak u okviru svoga djelokruga provodi program primorske arhitekture, a inzistiranje na lokalnom i ambijentalnom, kako oblikom tako i materijalom, izvrsno se usuglasilo s tada aktualnim *novecentom* koji se također koristi prepoznatljivim graditeljskim oblicima na Mediteranu. Doslovna manifestacija Liktorskog stila, čemu je svojstven hladni monumentalizam neprimjeren primorsko-me urbanom kontekstu, u Rijeci nije prisutna u većoj mjeri jer se u tome smislu susrećemo s neostvarenim projektima. U to doba u Rijeci su najaktivniji domaći arhitekti slobodne profesije koji se školuju u Italiji, ponajviše Padovi i Milanu, pogotovo oni mlađe generacije, dok su od nekolicine gostujućih arhitekata nezaobilazna imena Umberta Nordija, Anglomenica Piche te atelijera Mansutti-Miozzo koji u Rijeci realiziraju neke od najznačajnijih objekata u modernom stilu⁶.

Susjedni *Sušak*, za razliku od Rijeke, u razdoblju od samo nekoliko godina samostalnog života postaje gospodarsko središte, turističko mjesto i najvažnija tranzitna postaja za Hrvatsko primorje i Dalmaciju. Početkom tridesetih godina tri je puta manji od Rijeke, ali za Kraljevinu Jugoslaviju znači mnogo više nego istovremeno Rijeka Italiji. Na području intenzivne i ambiciozne javne izgradnje, te tim povodom organiziranim brojnim javnim natječajima, najuspješniji su arhitekti zagrebačkoga kruga (gradska vijećnica, banovinska bolnica, narodni dom, regulacijski plan), dok se događanja na planu stambene izgradnje svode na djelatnost nekolicine domaćih poduzetnika. U Sušaku je moderan stil prihvaćen vrlo rano, na samom početku tridesetih godina, u okviru svih graditeljskih tipologija. Tradicionalni izraz, kao i u Rijeci, poklapa se s primorskim, koji unutar svojega djelokruga promovira gradski Građevinski ured (župne crkve, Gradska štedionica, hotel Park), a prihvaćaju ga i projektanti slobodne profesije. Primjer je evokacije klasičnih vrijednosti zgrada vijećnice iz kasnih dvadesetih, čijim se izgledom sugerira ozbiljnost i respektabilnost gradske uprave kao naručitelja. Zanimljiv je i primjer sušačke željezničke postaje, čija se autorica, djelatnica Ministarstva prometa Kraljevine Jugoslavije, inspirira riječkom historicističkom arhitekturom koja tada imponira državnim institucijama⁷.

Govoreći o modernoj arhitekturi međuratne Rijeke zaustavit ćemo se u središtu grada, koje je tada urbanistički definirano te se graditeljske intervencije svode na interpolacije pojedinačnih objekata, pretežno stambenih uglovnica, koje uobličuju karakter mjesta te dobivaju atribut javnog akcenta (Mali neboder, palača Arbori, uglovnice u Ulici Fiorella la Guardia br. 14 i 6). Među njima izdvajamo stambeno-poslovnu *palaču Arbori* (Riječki neboder), čiji projekt iz 1939. godine potpisuje Umberto Nordio⁸, tada najcjenjeniji i naj-

plodniji tršćanski arhitekt, u Rijeci angažiran zahvaljujući privatnoj inicijativi, a vjerojatno stoga što je već jedan sličan objekt realizirao u Trstu (*casa Opiglia-Cernitz* – *casa alta* uz Corso Italia)⁹.

Palača Arbori kao najviša zgrada u gradu (14 katova) bila je velika novina po svome volumenu i duhu koji je unijela u historicistički milje riječkog centra. Konsternacija građana smjelošću naručitelja i projektanta, odnosno stručnog povjerenstva koje je u početku bilo protiv njezine izgradnje, bila je silna, budući da je ekskluzivni projekt naposljetku prihvaćen bez većih promjena. Na kraju se pokazuju tehničke i estetske vrijednosti građevine »prozračne i bestežinske lakode«, koja je u prvom redu nudila udoban i kvalitetan poslovni i stambeni prostor¹⁰.

Gradnji palače Arbori prethodilo je rušenje dviju starih kuća u sklopu središnjega gradskog Trga kraljice Jelene (danas Jadranski trg), čemu prethodi njegova regulacija. Tridesetih godina promet je već intenzivan, te je bilo nužno reducirati površinu parka na Trgu i pokriti ga asfaltnim pločama. Ostavljena je samo ovalna betonska ploča po uzoru na Piazzu Oberdan u Trstu¹¹. U usporedbi pak s povijesnim talijanskim trgovima (Firenza, Siena) oblik riječkog Trga i njegova struktura ostaju nepromijenjeni jer se poštuje izlomljena, nepravilna fasadna granica koja ga prostorno definira, čijoj cjelokupnoj kompoziciji akcent daje vertikala tornja-neboda.

Stambeno-poslovna palača Arbori Riječanima je u vrijeme izgradnje izgledala luksuzno, »na američkom nivou«, budući da je Marko de Arbori, investitor, zaista i bio povratnik iz Amerike. U podzemnim prostorijama, u skladu sa suvremenim propisima, uređuje se protuavionsko sklonište, zatim ložionice za centralno grijanje i spremišta razne robe. Ostakljena parterna zona namjenjuje se trgovačkom magazinu iz Milana, koja se, u skladu sa stilskim odrednicama *moderne*, zaštićuje širokom obodnom nadstrešnicom. Međukat (mezzanin) zauzimaju poslovnice robnog magazina, a na ostalim etažama raspoređeni su stanovi (dva na katu, od kojih jedan ima površinu veću od 200 m²). Šesti kat je najelitnija zona (jedan stan s dva ulaza), dok se naatici predviđa zajednička praonica sa sušionicom i glačalicom rublja, što, uz opremanje hola i kuhinje u stanovima ugrađenim ormarima, predstavlja dakle američki utjecaj.

U Nordijevu arhitektonskom stvaralaštvu osjećaju se talijanski uzori, no njegova su ostvarenja odmjerena i prilagođena vremenu, pa tako i osmišljenje palače Arbori, koje istovremeno odaje monumentalan i moderan ton. U vrijeme izgradnje tretira se kao *casa a torre* po talijanskom uzoru na srednjovjekovnu terminologiju takvih tornjeva, s čije se sjeverne strane i bočno nadovezuje šesterokatna prigradnja. Simboliku prošlosti, pored duha budućnosti koji dominira u prvom dojmu, nose i arkade na vrhu zgrade, a motiv luka ponavlja se i u atriju stambene zone, što asocira na bliskost s motivom *Novecentista*. Nordijev senzibilitet blizak je i Piacentinijevim postavkama o materijalima, talijanskom duhu i podneblju, no svježina boje i sklad materijala vanjske i unutrašnje opreme primjereni su i riječkom podneblju: svijetlo-

ružičasta i sivkasta pročeljna opeka (trajan i dobar izolator) usuglašena je s tonovima travertina u zoni prizemlja i blijedoružičastim nijansama kararskog mramora ulazne veže¹².

Sušak, koji u međuratno doba ima gospodarsko i pomorsko značenje, istovremeno izrasta u kulturno središte primorskog kraja, no u tom smislu valjalo je krenuti »od nule«. Ta praznina, koja nije bila »dobra reklama« za Kraljevinu Jugoslaviju u cjelini, budući da je upravo na granici valjalo misliti na reputaciju (prema van), odlučuje se popuniti izgradnjom polifunkcionalnog kulturnog doma koji bi svojim oblikom i sadržajem simbolizirao dosegnutu razinu kulture i dobrobiti grada i države. Izbor zemljišta bio je ograničen jer je, zbog važnosti građevine, u obzir dolazilo jedino središte Sušaka. Nepravilni oblik odabranog zemljišta (Kortil) uz Strossmayerovu ulicu i njegova nejednolična sposobnost preuzimanja tereta, a potom pomanjkanje slobodnog prostora oko gradilišta kao i potreba koncentriranja različitih sadržaja na jednome mjestu, učinili su da je sušački *Narodni dom* bio jedna od najzahtjevnijih gradnji ne samo u državi već i u širim razmjerima.

Natječaj za idejni projekt Doma, koji bi djelomično bio u funkciji kulturnih i društvenih potreba grada (dvorana, muzej, čitaonica, kavana, restoran) te djelomice u službi turizma (hotel, bazen), raspisan je u studenom 1934. godine. Na njemu su objedinjena imena inženjera i arhitekata iz svih značajnijih središta ondašnje države, koji tih godina studiraju ili diplomiraju na tehničkim fakultetima u domovini ili u inozemstvu (Beč, Dresden). Projekt Josipa Pičmana prepoznaje se kao najbolje koncipiran i razrađen, budući da je u potpunosti bila provedena temeljna zamisao da se turistički kompleks hotela s restoranom i kavanom luči od dijela zgrade za javne potrebe. Ističe se i uloga dominantne zgrade ostakljenoga hotela-neboderi koji se izdiže iz okoline i vidljiv je izdaleka te predstavlja »simbol i obilježje Sušaka«. Neboder je preko trokutaste terase ispred povezan s peterokatnim kulturnim centrom koji se pak stapa s postojećom izgradnjom u središtu grada.

Događaji nakon završenog natječaja nisu, međutim, krenuli uobičajenim i pretpostavljenim tijekom jer se na temelju idejnog projekta, kojim se natjecateljima pružalo vrlo mnogo slobode, nije mogla polučiti osnova u potpunosti pogodna za izvedbu. I troškovnik prvonagrađenog projekta predvidio je izdatak koji je bio iznad materijalnih mogućnosti općine, a kako bi se dobilo konačno rješenje, koje bi udovoljilo svim željama i novčanim ograničenjima, raspisuje se uži natječaj između trojice nagrađenih natjecatelja. Nakon tragedije Pičmanova samoubojstva kao posljedice navedenih događaja, modifikaciju projekta i realizaciju Doma vodi Alfred Albin koji planiranu terasu ispred hotela, zajedno s restoranom i kavanom, pomiče između neboderi i peterokatnog bloka s dvoranom u čijem prizemlju smješta lokale, dok ostali dio namjenjuje javnim institucijama.

Ambicioznost Josipa Pičmana u prvobitnom projektu bila je u razvedenosti sastavnih dijelova Doma nasuprot ostvarene kompaktnosti, budući da se Albin zadržava u nizu glavne sušačke ulice, čime se gube »svjetioničarske« pretenzije na

tječaja (dom je trebao predstavljati kulturni svjetionik). Nadalje, za razliku od Pičmanova pravocrtnog poteza zgrade s dvoranom, koja se tek u zadnjem dijelu prilagođuje zavoju, Albin cjelokupnom fasadom slijedi blagu krivulju Strossmayerove ulice, čime je izbjegnut dojam glomaznog volumena koji više nije koncipiran kao nadogradnja ostakljene platforme, već izranja izravno iz tla. Oblaganjem čitavog kompleksa kamenom (osim južnog pročelja hotela), što se drži primjereno podneblju, strujanjima vjetra i tadašnjoj sposobnosti održavanja temperature interijera, podvlači se i spomenički karakter zdanja, premda ni Pičman nije imao ništa protiv unošenja monumentalne komponente u izgled doma »ako to budu dopuštala novčana sredstva«¹³. Kompromis između funkcionalnog i reprezentativnog dojmljiv je i u organizaciji i opremljenosti interijera, gdje su posebno atraktivna stepeništa hotela i poslovnog dijela doma te kameno dvokratko stepenište s ogradom od almasimuma, poveznica foajea s velikom dvoranom kulturnog centra¹⁴.

Sve do međuratnog razdoblja neboder je u Europi još uvijek iznimna pojava koja se teško tolerira u povijesnim ambijentima. Pojavom novoga načina građenja gradovi naglog rasta, kakvima se u to doba smatraju Rijeka i Sušak, objektima iznimne visine i ekskluzivnog izgleda traže svoje simboličke naglaske¹⁵. Zanimljivo je, međutim, da se obje građevine o kojima je bila riječ u vrijeme izgradnje ne oslovljavaju neboderima već *casa a torre*, odnosno visoka kuća. Neboderima se počinju nazivati spontano, kada su već izgrađeni, među građanstvom i korisnicima te u dnevnom tisku, a učestalije, pod utjecajem američke terminologije, nakon Drugoga svjetskog rata¹⁶.

Riječki i sušački neboder, iako pripadaju različitim nacionalnim školama arhitekture, iskazuju slične stilske karakteristike. U općem dojmu dominira internacionalni stil, no riječ je o modernim građevinama tradicionalnog prizvuka, čemu doprinosi materijal vanjske i unutrašnje opreme te pojedinačni arhitektonski detalji kao i njihovo tipološko tretiranje u vrijeme izgradnje. Premda Nordija, odnosno Pičmana i Albinija ne možemo usporediti s vodećim osobnostima europskoga arhitektonskog stvaralaštva 20. stoljeća, nama je važno govoriti o tim značajnim ličnostima tršćanske i riječke, odnosno sušačke i zagrebačke međuratne arhitektonske povijesti, upravo stoga što njihova djela u svojoj biti dijelom odišu toplinom lokalne tradicije područja u kojem živimo.

Međuratna arhitektura Rijeke i Sušaka: restauracija, adaptacija

Krajnji cilj dokumentacije i valorizacije međuratne arhitekture jest temeljito pripremljena prethodna situacija koja vodi njezinoj primjerenoj restauraciji i adaptaciji. Što je u Rijeci u posljednjih desetak godina učinjeno na tome planu, pokazuje nekoliko uspješnih primjera. Najraniji seže u 1996. godinu, a odnosi se na rekonstrukciju Hrvatskoga kulturnog doma, njegova poslovnog dijela, koju izvodi poduzeće Rijeka-projekt (projektanti Vjekoslav Antolović, Branko Pavoković i Ruggero Persić). Tom prilikom uređen je ulazni pro-

stor – foaje (sl. 2), zatim velika dvorana kao i tehnički prostori neophodni za funkcioniranje priredbi te stubišta (sl. 3). Nadograđuju se i dva spremišta (jedan s kotlovnicom)¹⁷.

Velika dvorana, koja je dovršena nakon rata te je najprije služila kao kinodvorana, zatim Pionirsko kazalište, a u razdoblju od 1970. do 1980. godine kao kazalište (period renoviranja HNK Ivana pl. Zajca), nije bila interijerski definirana, što je obavljeno u okviru rečene adaptacije (sl. 7). Budući da je dvorana višenamjenska, te je već prvobitnim projektom bila predviđena za održavanje koncerata, predstava, kino-projeckija, predavanja, njezino je uređenje, osim arhitektonskog dijela, uključivalo definiranje akustike i scenske rasvjete¹⁸. Tako se, radi optimalne vizure na postojeću pozornicu te kvalitetnog grijanja i ventiliranja, parter povezuje s donjim balkonom, a u kombinaciji sa spuštenim stropom i oblogom zidova dobiva se najpovoljniji prihvat zvuka koji pospješuju i redovi partera koji nisu paralelni s pozornicom, već se penju u blagom luku¹⁹. Otvaraju se, nadalje, dva nova bočna ulaza u dvoranu kao i na gornjem balkonu, čiji najkvalitetniji središnji dio ostaje neupotrebljiv te se predlaže njegova buduća cjelovita rekonstrukcija. Podne površine ophodnih hodnika na visokom prizemlju oblažu se tapisonom (sl. 4), čija je primjena u unutrašnjoj opremi javnih prostora postala uobičajena zbog velike ponude na tržištu, no valja naglasiti da se u razdoblju međuraća, pored parketa i umjetnog kamena u reprezentativnim prostorima, za podne obloge pomoćnih prostorija redovito koristi linoleum²⁰.

Posebnim projektom bila je izvedena i izmjena prozora na južnoj fasadi, ali samo u smislu materijala, a diskusija o tome je li prozore trebalo oblikovati s unutrašnjom podjelom ili bez nje vodi se i dalje među konzervatorima²¹. (sl. 1)

Budući da je HKD samo dio zgrade koja je rađena kao cjelina s hotelom te restoranom i kavanom, bilo bi neophodno, što je već uočeno u navedenom projektu rekonstrukcije, da se Grad Rijeka zajedno sa svim vlasnicima i korisnicima prostora usuglasi o financiranju temeljite i cjelovite obnove i održavanja ove značajne građevine koja je izvorno bila u službi kulturnog doma građana Sušaka i šire, što bi morala i ostati. Kao jedna od mogućih namjena, s obzirom na prostorno-sadržajne preduvjete kompleksa HKD-a, nameće se kongresni centar kojeg Rijeka danas nema, premda bi ga kao značajno lučko, sveučilišno, kulturno i poslovno-turističko središte trebala imati. Obnova ovoga vrhunskog primjera hrvatske moderne arhitekture između dva rata mora poštovati njegov integritet uzimajući u obzir sačuvane Pičmanove i Albinijeve radne studije te detaljne nacрте vanjskog i unutrašnjeg izgleda kao i opreme te mnogobrojnih uređaja. Zanimljivo je da se u izvornom planu unutrašnjeg uređenja zidne površine foajea i velike dvorane planiraju opločiti kamenom, što je djelomično i izvedeno, a žučkasti tonovi opločenih i neopločenih površina usuglašuju se s tamnomodrim i sivomodrim prevlakama, što je inspirirano bojama mediteranskog podneblja²². Valjalo bi, dakle, uzeti u obzir da autori približavaju internacionalni jezik moderne *geniusu loci*, što se provlači, primjerice, i u razmišljanjima Josipa Pičmana koji se uklapanjem »živo obojenih« tendi na balkonima

hotela-nebodera, osim u svrhu zaštite od sunca, referira na povijesnu sušačku i riječku urbanu opremu. Napominjemo da je do danas kao kuriozitet sačuvan metalni nosač tende koja je nekada natkrivala terasu kavane, čije rubove Pičman vidi »zasađenima pinijama i oleandrima«²³, što bi svakako trebalo oživjeti u nekoj budućoj obnovi (sl. 8).

Projekt iz 1998. godine, koji pak tretira prenamjenu nekadašnjeg industrijskog objekta u ustanovu kulture – podružnicu Državnog arhiva Rijeka, danas u Vodovodnoj ulici br. 2, potpisuje mr. sc. arh. Nana Palinić, djelatnica u navedenoj ustanovi.

Prvobitno jednokatni Dopolavoro, radnički društveni dom s restoranom, prostorijama za rekreaciju i zabavu nekadašnje Ljevaonice metala Mateo Scull, podignut je, prema zamisli Nerea Baccija, 1941. godine, a tijekom izgradnje povišen je za dva kata. Objekt je izveden u opeci i armiranom betonu s drvenim dvovodnim krovštem sakrivenim visokom atikom, čijim vanjskim izgledom na zapadnom dijelu dominira zaobljena vertikala stubišta ostakljena uzidanim prizmama²⁴. Staklene prizme pojavljuju se i na većini ostalih otvora, a ističemo da nema ni jedne prostorije koja je bez prirodnog osvjetljenja i ventilacije, što zgradi trokutasta tlocrta, uz naglašeni kameni bunjat prizemlja, pridaje karakter moderne arhitekture primorskog »štiha«. U izvornom projektu unutrašnji prostor donje tri etaže minimalno je pregrađen, dok su 3. i 4. kat mnoštvom zidova podijeljeni u više prostorija. Podovi su uglavnom bili pokriveni teracom.

Tijekom postojanja zgrade došlo je do više građevinskih intervencija. Najveći zahvat bila je poslijeratna izgradnja spojnoga mosta na prvome katu, poveznica s objektom na suprotnoj strani ulice, koji se u sklopu recentne adaptacije također preuređuje u arhivsku podružnicu. U spornu zgradu tada je uselila tvornica Rade Končar te se ona dijelom namjenjuje za uredske prostorije, a dijelom za pogon (gornje etaže). Sredinom devedesetih godina pripala je (u vlasništvo) Gradu Rijeci, ali je do preuređenja u podružnicu Državnog arhiva bila napuštena, bez nadzora i izložena devastiranju²⁵.

Idejnom projektu adaptacije navedenoga industrijskog objekta prethodila je temeljita priprema koja je obuhvaćala arhitektonsko i fotografsko snimanje njegova postojećeg stanja²⁶ te povijesnu analizu zgrade, a zatim i analizu funkcije i radnih procesa arhivske djelatnosti koja se, budući da pretpostavlja velike prostore za spremišta, za prenamjenu pokazala optimalnom. Nije, naime, trebalo doći do značajnih unutarnjih pregrađivanja, čime bi se, da su ona bila potrebna, ugrozile temeljne arhitektonske vrijednosti objekta. Tome u prilog išla je njegova prethodna valorizacija na temelju koje se zaključuje da zgrada ima vrijednost cjelovitosti, reprezentativnosti i rijetkosti te da je valja sačuvati u što izvornijem obliku i približiti je što je moguće više prvobitnom stanju²⁷.

Budući da je sporno zdanje iz razdoblja međuraća napokon definirano kao arhivska podružnica, tipološki između arhivske zgrade i dokumentacijskog centra, u njemu je, uz spremišta, koja su trebala zauzimati najveći dio unutrašnje povr-

šine, valjalo predvidjeti i radne prostorije te prostorije namijenjene javnosti²⁸. Bilo je stoga neophodno ojačati postojeću konstrukciju²⁹. (sl. 11)

U opisanom projektu prenamjene nekadašnjega industrijskog objekta u kulturnu svrhu valja istaknuti nastojanje da se očuva njegov izvorni integritet kako u vanjskom tako i u unutrašnjem izgledu (sl. 9, sl. 10). Ono po čemu je objekt prepoznatljiv i poseban u kontekstu riječke međuratne arhitekture jest njegov zaobljeni ugao sa stepeništem, oblikovan staklenim prizmama, te na identičan način strukturirani okviri prozorskih otvora, što je recentnom adaptacijom posebno valorizirano³⁰. Prozorska drvenarija nadomještena je aluminijskom, no uporaba metala u tom segmentu građevinske opreme usuglašena je s materijalom koji se u tu svrhu rabi u međuratno doba. Originalni podni teraco očuvan je u značajnom postotku podne površine interijera izuzev dijelova gdje su oštećenja bila nepopravljiva (sl. 12).

U cjelini, nastojanjem da se prenamijenjeni objekt što je moguće više približi svom originalnom *faciesu*, na uzoran je način vraćen jedan »mali dragulj« riječke međuratne arhitekture.

Nadalje, adaptacija zgrade Građevinskog fakulteta Rijeka iz 2002. godine samo je jedna u nizu koje su uslijedile početkom devedesetih godina, od vremena useljenja ove visokoškolske institucije u zgradu koja je podignuta 1941. godine. Izvorno u njoj je djelovala gradska socijalno-zdravstvena ustanova, a u poslijeratnom razdoblju, što djelomično predstavlja nastavak tradicije i poštivanja njezine prvobitne funkcije, Škola za medicinske sestre.

Posljednja adaptacija objekta, čiji projekt potpisuje mr. sc. arh. Olga Magaš, koja ujedno vodi i nadzire radove, odnosi se na preuređenje interijera prizemlja, odnosno napuštene gimnastičke dvorane u biblioteku te jedne neprikladne predavaonice u dvije³¹, zatim prenamjenu postojeće biblioteke na međukatu u vijećnicu, te preuređenje 2. kata zapadnog krila zgrade u kabinete nastavnika. Istom prilikom oličena je fasada, a vanjska drvenarija zamijenjena je aluminijskom bravarijom (sl. 13).

Prostor bivše gimnastičke dvorane u jugozapadnom krilu zgrade, s dva središnja nosiva armiranobetonska stupa te svjetle visine od 495 cm, čine dvije prostorije: vježbaonica i sanitarni blok s garderobom, čiji se pregradni zidovi ruše, a odrezani sjeveroistočni ugao pripaja izvornom tlocrtnom obliku prostora koji se pregrađuje u spremište za knjige, prostoriju za izdavanje i pretraživanje te projekcijsku salu-predavaonicu. Povećanje korisnoga prostora biblioteke postignuto je izvedbom montažne međukatne konstrukcije-galerije iznad depoa za knjige, čime je dobivena i čitaonica za studente³² (sl. 16). Ostakljene zidne stijene zapadnog i južnog pročelja omogućile su kvalitetnu insolaciju cjelokupnog interijera biblioteke osim depoa koji se umjetno osvjetljava i provjetrava. Predavaonica se, sukladno tlocrtnoj dispoziciji katova, pruža uz južno pročelje, a uz njezin se zapadni i sjeverni zid izvodi balkon što joj povećava kapacitet³³ (sl. 17).

U prostor knjižnice ulazi se iz hodnika uz glavno stubište te kroz dvorišni ulaz (parkiralište), a u predavaonicu kroz prostor za izdavanje i pretraživanje te preko galerijske čitaonice. Zadržan je i vanjski ulaz koji omogućuje neovisno korištenje prostorije izvan redovne nastave (ljetni seminari, prezentacije i drugo).

Nadalje, postojeća biblioteka na međukatu, slabo osvjetljena izdužena prostorija, svjetle visine 297 cm, nije bila pogodna za radni prostor te se pretvara u vijećnicu, čemu je u prilog išla blizina dekanata³⁴.

Zapadno krilo drugoga kata s nekadašnjom vijećnicom i nefunkcionalnim prostorijama nastavnog osoblja cjelovito se prestrukturira novim pregradama u pet zasebnih radnih soba-kabineta s ulazima iz pristupnog hodnika. Rekonstrukcija obuhvaća i cjelovito rješenje elektroinstalacija, računalne mreže i novu opremu prostorija.

Adaptacija zgrade Građevinskog fakulteta u Rijeci ovoj je znanstveno-nastavnoj ustanovi omogućila funkcioniranje primjereno potrebama vremena, budući da je povišenjem prostornog standarda predavaonica i biblioteke, kao i radnih te službenih (vijećnica) prostora za nastavnike, poboljšanja kvaliteta nastave, učenja i komuniciranja na formalnoj i neformalnoj razini. U graditeljskom smislu u adaptaciji su iskorištene prednosti postojeće armiranobetonske konstrukcije objekta (posebno nosivost stupova), a glede pojedinosti originalne opreme interijera zadržana je drvenarija naglašene unutarnje podjele dvostrukih ulaznih vrata (što je izbjegnuto u primjeni nove prozorske bravarije), valorizirane su zatim neoštećene površine podnog teraca te staklene (toplinske) pregrade na komunikacijskim potezima hodnika i stepeništa kao i vanjske prozorske rešetke decentnog oblika (sl. 15, sl. 14). Novoupotrijebljenim materijalima, posebice tonovima oliča unutrašnjih prevlaka predavaonica, nastojalo se približiti stilskim svojstvenostima riječke moderne koju karakterizira intenzivna obojenost. Premda je aluminijska bravarija zamijenila drvenu, koja je prvobitno primijenjena zbog štednje, ona kao materijal svakako funkcionira u kontekstu vremena nastanka građevine. Daljnje propadanje fasade, koja je bila značajno degradirana zbog izvorne uporabe prirodnog pigmenta, spriječeno je primjenom kvalitetnoga sintetskog oliča u originalnom tonu (boja cigle).

Intervencije i modifikacije na objektu, obavljene u skladu s evolucijom aktivnosti njegova korisnika, nisu spriječile da se očuva svjedočenje originalnoga izraza arhitekta Giuseppea Posoa, autora prvobitnoga projekta zdanja koje predstavlja ilustrativni primjer onoga dijela riječkoga međuratnog graditeljstva koje je u stilskom pogledu okarakterizirano kao »kompromis« između modernog i tradicionalnog³⁵. Tako se u konkretnom primjeru radi o klasičnom obrascu statične blok-zgrade neinventivnoga unutrašnjeg rasporeda, čijim vanjskim izgledom dominira opločeni ulazni rizalit s balkonom reprezentativne prostorije na prvom katu kao i naglašene vertikalne prozorskih osi.

Rekonstrukcija i prenamjena triju objekata, reprezentativnih primjera riječke i sušačke moderne arhitekture iz kasnoga međuratnog razdoblja, uglavnom su primjereno i kvalitetno

obavljene: od prethodne situacije (dokumentacije i valorizacije) do izrade projekta te izvedbe i nadzora radova. Radi se o zahvatima čije projekte potpisuju vrhunski stručnjaci među kojima se arhitecte Nana Palinić i Olga Magaš specijaliziraju upravo na graditeljskoj baštini te su u posljednjih desetak godina, u koordinaciji s povjesničarima umjetnosti i konzervatorima, dale značajan doprinos istraživanju, valorizaciji, zaštiti i obnovi moderne arhitekture 20. stoljeća u Rijeci.

Bilješke

1
Međunarodna radna grupa za dokumentaciju i očuvanje moderne arhitekture 20. stoljeća (*International working party for documentation and conservation of buildings, sites and neighbourhoods of the modern movement*) osnovana je u Nizozemskoj 1988. godine pri Politehničkom fakultetu u Eindhovenu. Nakon toga osnovane su mnogobrojne nacionalne podružnice diljem svijeta.

2
Verbale assemblea generale DoCoMoMo-Italia, Trieste, 11. 12. 2006.

3
ANDREA BENEDETTI, Tutela a Trieste. Appunti e prospettive par il moderno, u: *Il Moderno tra Conservazione e Trasformazione – Atti del Convegno Internazionale, Sessione posters*, Trieste, 2005., 46, 50.

4
Inozemni interes za graditeljsku baštinu 20. stoljeća u Hrvatskoj predstavlja podršku započetome sustavnom objavljivanju znanstvenih i stručnih sinteza na području povijesti moderne arhitekture i urbanizma na nacionalnoj razini, a daje i poseban poticaj dovršenju i publiciranju rezultata tekućih istraživanja i komparativnih studija koje se na tome planu obavljaju u Rijeci, Hrvatskom primorju i Istri (magistarski radovi, disertacije, znanstveni projekti).

5
JOLANDA TODOROVIĆ, Stambena arhitektura riječke moderne, u: *Moderna arhitektura Rijeke*, Rijeka, 1996., 58.

6
JULIJA LOZZI BARKOVIĆ, Stambeno-najamno graditeljstvo Rijeke između dva svjetska rata, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 26 (2002), 172-173.

7
JULIJA LOZZI BARKOVIĆ, Javno graditeljstvo Sušaka između dva svjetska rata s osvrtom na dosadašnja istraživanja, u: *Zbornik 1. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, Zagreb, 2004., 170.

8
Nordio je generacijski i školovanjem blizak riječkim arhitektima Raulu Puhaliju i Nereu Bacciju koji sredinom dvadesetih godina također završavaju studij graditeljstva na milanskoj politehnici.

9
RAFAELLA PAOLETTI, Banco di Napoli, u: *Trieste 1918.-1954. – Guida all'architettura*, Trieste, 2005., 201.

10
Građevinska dozvola temeljila se i na vrlo jasnim odrednicama važećega Građevinskog pravilnika kojim se, zbog širine ulica u središtu grada, omogućavala izgradnja tako visokih objekata, što su

potvrđivale secesijske stambeno-poslovne palače Rauschel i Mattiassi podignute početkom stoljeća na riječkom Korzu (*Regolamento edilizio della libera città di Fiume e del suo distretto*, Fiume, 1910., 66-69/.

11
LUCIA L. KRASOVAC, Pallazzo della RAS, u: *Trieste 1918.-1954. – Guida all'architettura*, Trieste, 2005., 179.

12
JULIJA LOZZI BARKOVIĆ (bilj. 6), 75-76.

13
Stambeno-poslovnu peterokatnicu Pičman planira obložiti poliranim zelenim granitom u koji bi se uložila polja žučkastoga bračkog kamena. V.: JULIJA LOZZI BARKOVIĆ, Hrvatski kulturni dom u Sušaku – prilog istraživanju i valorizaciji, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29 (2005), 295.

14
Isto, 298.

15
DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Slavko Löwy, sustvaratelj hrvatske moderne arhitekture tridesetih godina, Zagreb, 1999., 45.

16
Isti je slučaj i s Puhalijevom stambenom deseterokatnicom koja je epitet *Mali neboder*, zbog svoje umjerene visine, također dobila u puku. U projektu se navodi kao *casa d'abitazione all'angolo* (Ulica G. Ciotte br. 20).

17
Dokumentacija iz arhive Odjela gradske uprave za kulturu grada Rijeke, Korzo 16, Rijeka: *Projekt br. 95-904/ Veličina zahvata, 2.*, Rijekaprojekt, Moše Albaharija 10 a, Rijeka.

18
U cjelokupnom poslu bio je sinkroniziran rad arhitekata, akustičara i scenografa (zbog svjetlosnih mostova), zatim termičara (grijaenje i hlađenje dvorane riješeno je rešetkama u podu, a odvod zraka na stropu) i električara, budući da je i scenska rasvjeta povezana u jedinstveni sistem unutar stropne i zidne obloge (*Projekt br. 95-904, nav. djelo/ Arhitektonsko uređenje dvorane, 3-4/*.

19
Konstrukcija gledališta je metalno-montažna te se intervencija može definirati kao »neinvazivna«, međutim, ona radikalno mijenja ravnotežu odnosa masa i prostornog volumena dvorane u odnosu na način kako je ona zamišljena u originalnom obliku (vidi Albinijeve crteže dvorane iz obiteljske arhive Albini u posjedu Muzeja grada Zagreba).

20
Primjenom linoleuma na području arhitekture i unutrašnjeg uređenja eksperimentirali su gotovo svi arhitekti naklonjeni modernom stilu, koji djeluju između dvadesetih i pedesetih godina XX. stoljeća, posebno zbog karakteristika toga materijala kao što su lakoća i nezapaljivost, sjajna i kompaktna površina, otpornost, lako održavanje, mogućnost kombiniranja boja. Linoleum izražava oba aspekta koji tada karakteriziraju »pitanje novih materijala«: analogiju značenja modernog i racionalnog, gdje industrijska proizvodnja koincidira s lijepim kao i s higijenskim. Usp.: DANIELA BOSIA, Linoleum – prodotto e applicazioni, u: *do.co.mo.mo. italia – giornale*, 14 (2003.), 4.

21
Navodimo: »Problem nije u zamjeni funkcionalnijim materijalom, već je profilacija unutarnje podjele trebala biti daleko manje primjetna, po mogućnosti čak i potpuno reducirana. Prvo bi značilo

opredijeliti se za istinsko ponavljanje zatečenog stanja, a drugo bi značilo odbacivanjem nepotrebnog seciranja prozorskih ploha napokon ispuniti težnje Pičmana i suvremenika«, u: MARIJAN BRADANOVIĆ, *O Hrvatskom kulturnom domu*, u: *Sušačka revija*, 13 (1996.), 40.

22

JULIJA LOZZI BARKOVIĆ (bilj. 13), 299, 301-302.

23

RADMILA MATEJČIĆ, *Kako čitati grad*, Rijeka, 1993.

24

Trokrako stubište odvojeno je nosivim zidom od ostalog dijela zgrade te je raščlanjeno nosivim stupovima kvadratnog i pravokutnog presjeka čija se dimenzija smanjuje prema vrhu Usp.: NANA PALINIĆ, *Nove zgrade Državnog arhiva u Rijeci u Vodovodnoj ulici – primjer adaptacije industrijske arhitekture za kulturnu namjenu*, u: *Vjesnik Državnog arhiva Rijeka*, 45-46 (2005.), 311-368.

25

NANA PALINIĆ (bilj. 24)

26

Građevinsko stanje zgrade bilo je loše: bravarija, stolarija, unutarnje pregrade te instalacije bili su dotrajali ili devastirani, dok su armiranobetonska nosiva konstrukcija, obodni zidovi od opeke te stubišta i drveno krovšte bili u dobrom stanju.

27

Navodimo: »Nova namjena objekta bila je više rezultat sretnog slučaja nego plana. Stoga jedna ozbiljna studija tipologije povijesne industrijske arhitekture i njezine adaptabilnosti za nove namjene predstavlja nužan parametar daljnjeg planiranja grada. Većina ostalih kulturnih namjena – muzejska, galerijska, scenska, na podjednako optimalan način može koristiti postojeće industrijske resurse«, u: NANA PALINIĆ (bilj. 24).

28

U suterenu se nalazi pretprostor i kotlovnica te arhivske prostorije za primanje dokumenata, njihovo sortiranje i čišćenje. Prostorije na katovima slično su raspoređene: iz središnjeg hodnika ulazi se u veliko spremište, kancelarije i čitaonicu te na stubište. Vertikalna komunikacija građe vrši se malim teretnim liftom.

29

Na vidljive elemente postojeće armiranobetonske konstrukcije unutar uredskih prostorija postavljaju se grede I-profila koje dotiču gornji rub prozorskih otvora, dok u spremištima ojačanja rešetkaste strukture djeluju manje nametljivo.

30

Stare prizme od mutnoga stakla zamijenjene su novima, budući da se još uvijek proizvode te ih nije bio problem nabaviti. Prizme su izvorno bile uzidane te se postupak ponovio.

31

Postojeća predavaonica, nefunkcionalnog L-tlocrta sa središnjim nosivim stupom, pregrađuje se u dvije manje, a druga predavaonica odgovarajućim namještajem uređuje se za 52 mjesta. Ispred njih riješen je prostor za zadržavanje studenata, a komunikacija spojnim hodnikom osigurava se otvaranjem zazidanog otvora. Stare i nove pregrade liče se akrilnim bojama pastelnih tonova, a vrata se izvode u skladu s originalnom stolarijom te se liče u bijeloj boji. Usp.: OLGA MAGAŠ, *Projekt adaptacije postojećeg prostora napuštene gimnastičke dvorane s nužnim preuređenjem dviju predavaonica u prizemlju, prenamijena postojeće biblioteke i uređenje sanitarnog čvora na međukatu zapadnog krila te preuređenje 2. kata zapadnog krila zgrade*, Građevinski fakultet Rijeka, Rijeka, 2002., 4-6.

32

Međukatna konstrukcija u biblioteci podupire se čeličnim nosačima usidrenima u nosivu konstrukciju zidova i stupova, a jednokrako stubište s dvije čelične grede sidrene u postojeći armiranobetonski stup i novi, umetnuti, čelični stup koji se sidri u temelj podne konstrukcije. Pregradni zidovi, uključujući ograde galerije i balkona, izvode se kao akustično-izolacijske pregrade, a gazišta i rukohvati jednokrakog stubišta, galerije i balkona oblikuju se u hrastovini, podne obloge u negorivom tepihu izuzev podova depoa, hodnika i sanitarnog bloka na međuetazi, koji se oblažu keramičkim pločicama.

33

Kapacitet predavaonice je 30 radnih mjesta u klupama te dodatnih 20 sjedećih mjesta na balkonu. Zaštita od insolacije te zamračenje predavaonice riješeno je unutarnjim rolo-zastorima s daljinskim upravljanjem.

34

Opremu nove vijećnice čine konferencijska garnitura za 30 osoba, zatim stolovi s naglašenim čelom te niski ostakljeni ormar. Ispod stropa izvodi se profilirani friz koji flankira postojeće razvode elektroinstalacija, a koristi se za postavu indirektnih rasvjeta s jediničnim halogenim rasvjetnim tijelima. Parketni podovi cijelog međukata oblažu se negorivim tafting tepisima na izniveliranu podlogu.

35

JASNA ROTIM MALVIĆ, *Arhitektura kompromisa*, u: *Moderna arhitektura Rijeka*, Rijeka, 1996., 54. Slična koncepcija prostornog i oblikovnog koncipiranja primjećuje se u primjeru područnog okupljališta na Kozali (projekt Enea Perugini), a riječ je o trendu unutar stila za manje komunalne objekte (socijalne, zdravstvene, okupljališne) s početka četrdesetih godina.

Summary

Julija Lozzi-Barković

Modernism between Preservation and Transformation: Achievements and Perspectives

The choice of this subject was motivated by the proposed section on *Scholarly and Professional Activity of Croatian Art History in the Past Two Decades*, which investigated the incorporation of Croatian art history into the European context through the topics that Croatia has in common with the neighbouring regions. The project was presented at the international congress on *Modernism between Preservation and Transformation: Achievements and Perspectives (Il Moderno tra conservazione e trasformazione: bilanci e prospettive)*, organized by the Italian section of Do.Co.Mo.Mo. (*International Working Party for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement*) in cooperation with scholars from Croatia and Slovenia, members of an international working group composed of representatives from those countries with which Italy, and especially the region of Friuli Venezia Giulia, shares the characteristics of interwar modernist architecture and many other central topics of the congress. This call for cooperation, addressed to the Croatian scholars by their Italian colleagues, should motivate the Do.Co.Mo.Mo. working group in Croatia to intensify its activities and to establish contacts with working groups from other countries, which would open up the possibility of including Croatian art history in international research and publishing projects related to the documentation, evaluation, and preservation of 20th-century modernist architecture. The interest of international scholarship for Croatia and its architectural heritage is a positive response to its first systematic publications of scholarly syntheses in the field of history of modernist architecture and urbanism on the national level, as well as a special impulse to the completion and publication of the results of current research and comparative studies that are currently done on Rijeka, Hrvatsko Primorje, and Istria (M.A. theses, Ph.D. dissertations, and scholarly projects).

1. Hrvatski kulturni dom, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, nova prozorska bravarija

2. Hrvatski kulturni dom, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, adaptirani foaje

3. Hrvatski kulturni dom, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, stepenište s ogradom od almasimuma

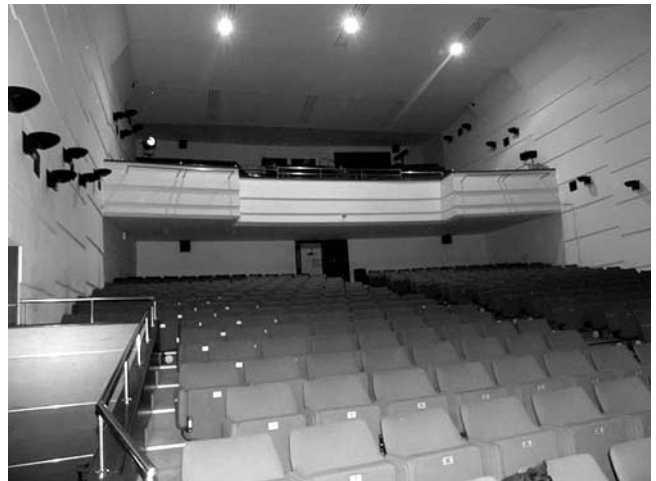
4. Hrvatski kulturni dom, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, ophodni hodnik oko velike dvorane s aluminijskom prozorskom bravarijom i novim tapisonom na podu

5. Hotel Neboder, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, peterokrilni prozor stepeništa (aluminijska bravarija)

6. Hotel Neboder, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, detalji pročelja (obnovljena i neobnovljena bravarija prozora)

7. Hrvatski kulturni dom, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, velika dvorana

8. Hotel Neboder, Strossmayerova ulica 1, Rijeka, sačuvani držač tende

9. Državni arhiv Rijeka, Vodovodna ulica 2, Rijeka, stanje poslije adaptacije

12. Državni arhiv Rijeka, Vodovodna ulica 2, Rijeka, aluminijska prozorska bravarija, sačuvani podni taraco

10. Državni arhiv Rijeka, Vodovodna ulica 2, Rijeka, detalji stepeništa

11. Državni arhiv Rijeka, Vodovodna ulica 2, Rijeka, ojačana konstrukcija stropova

13. Građevinski fakultet Rijeka, Viktora Cara Emina 5, Rijeka, adaptirano pročelje

14. Građevinski fakultet Rijeka, Viktora Cara Emina 5, Rijeka, sačuvane prozorske rešetke

15. Građevinski fakultet Rijeka, Viktora Cara Emina 5, Rijeka, sačuvani taraco, drvenarija ulaznih vrata i unutrašnjih pregrada

16. Građevinski fakultet Rijeka, Viktora Cara Emina 5, Rijeka, prostor adaptirane biblioteke u prizemlju

17. Građevinski fakultet Rijeka, Viktora Cara Emina 5, Rijeka, prostor adaptirane projekcijske sale u prizemlju